

МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕР НАРЫҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК- ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖҮЙЕ РЕТІНДЕ

Нұғман А.М.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Қазіргі таңда халықтың денсаулығы кез-келген елдің әлемдік нарықтағы маңызды бәсекелестік артықшылықтарының бірі болып табылады, сондықтан халықтың денсаулығын сақтау және нығайту мемлекеттің стратегиялық міндеттерінің бірі болуы керек. Денсаулықты сақтау қажеттілігі қажеттіліктер иерархиясында бірінші орында тұрады.

"Медициналық қызметтер нарығы" ұғымын анықтауға әртүрлі көзқарастар бар. Кейбір авторлардың пікірінше, медициналық қызметтер нарығы - бұл өзара қарым-қатынас, жеке шешім қабылдайтын шаруашылық субъектілері арасындағы байланыс нысаны [1]. Басқалардың пікірінше, бұл жеке тауарлар мен қызметтерді сатып алушылар мен сатушыларды (жеткізушілерді) біріктіретін институт немесе механизм, олардың арасында тауарлар мен қызметтерді айырбастауға байланысты экономикалық қатынастар пайда болады, нәтижесінде сұраныс, ұсыныс және баға қалыптасады. Үшіншіден, медициналық қызметтер нарығын, бір жағынан, бәсекеге қабілетті экономика жағдайында жүзеге асырылатын барлық медициналық технологиялардың, медициналық техниканың, медициналық қызметті ұйымдастыру әдістерінің, фармакологиялық құралдардың жиынтығы ретінде, екінші жағынан, медициналық қызметтердің қолданыстағы және әлеуетті өндірушілері мен тұтынушыларының жиынтығы ретінде анықтауға болады [2].

Біздің ойымызша, Н.Г. Малахова берген медициналық қызметтер нарығын анықтауда делдалдық ұйымдар мен медициналық қызметтерді тұтынушылардың рөлі басты болды. Осыған байланысты медициналық қызметтер көрсету кезінде делдалдық қызметтер көрсететін пациенттер (тұтынушылар) мен ұйымдардың (міндетті медициналық сақтандыру қоры, ерікті медициналық сақтандыру қорлары, сақтандыру компаниялары және т.б.) өзара іс - қимылындағы рөлі анық айқындалмаған. Біздің ойымызша, кез-келген нарықтың негізгі субъектілері тұтынушылар мен тауарлар мен қызметтерді өндірушілер болып табылады.

С.А. Столяров, Р.А. Галкин, С.И. Двойников, В.В. Павлов, И.В. Поляков, С.А. Уваров медициналық қызметтерді жеткізушілер мен тұтынушылар арасындағы өзара іс - қимыл процесі көрсетілсе де, медициналық қызметтер нарығындағы делдал ұйымдардың рөлі көрсетілмеген.

Медициналық қызметтер нарығында, оның классикалық мағынасында, тұтынушы пациент ретінде әрекет етеді, нарықта ұсынылған кез келген өндірушіден нарықтық баға бойынша өнімді (медициналық қызметтерді) сатып алады. Медициналық қызметтер нарығында өндіруші ретінде медициналық қызметтер өндіретін мекемелер, яғни емдеу-профилактикалық мекемелер, Диспансерлер, амбулаториялар және т.б. пациентті таңдау негізінен алынатын өнімнің (медициналық қызметтің) бағасымен айқындалады. Осылайша, пациент сатып алуға дайын болатын медициналық қызметтердің саны өндіруші ұсынатын бағаға тікелей пропорционалды. Басқаша айтқанда, медициналық қызметтердің бағасы неғұрлым төмен болса, соғұрлым ол төлеуге дайын болады. Өндіруші, өз кезегінде, көрсетілетін қызметтердің санын және олардың бағасын арттырады. Алайда, медициналық қызметтерге бағаның өсуімен тұтынушыға сұраныс өзгереді, бұл сұраныстың төмендеуіне әкеледі және бұл өз кезегінде өндірушілердің бағасының төмендеуіне әкеледі. Медициналық қызметтер нарығындағы тепе-теңдік ұсынылатын және сатып алынатын қызметтердің бағасы мен саны сәйкес келген кезде дамиды, алайда қалыптасқан тепе-теңдік тұрақсыз болады. Сипатталған жағдай бірнеше шарттар сақталатын идеалды нарықтарда ғана мүмкін: нарықта көптеген ұсақ өндірушілердің әрекеті, сенімділік, ақпараттың қол жетімділігі, тұтынушылардың өз мүдделері бар дәрігерлер кеңестерінен еркіндігі, ал медициналық қызметтер нарығы еркін бәсекелестік жағдайында жұмыс істейді.

Сенімділік дегеніміз - тұтынушы қандай қызметтерге және қандай көлемге мұқтаж екенін нақты білетіндігін білдіреді. Бұл медициналық қызметтер нарығында өте сирек кездеседі, жалғыз жағдай - алдын-алу қызметтері. Медициналық қызметтер "негативті" өнім болғандықтан, оны ауру болған жағдайда ғана сатып алады және бұл әдетте күтпеген жерде және алдын ала дайындықсыз болады.

Идеалды нарық жағдайында тұтынушыда (пациентте) тауардың (медициналық қызметтердің) сатып алу қасиеттері туралы ақпараттың толықтығымен қолжетімді жағдайында ғана жұмыс істей алады. Бұл пациент өз денсаулығының жай-күйін объективті бағалауы, оған қандай нақты медициналық қызметтер қажет екенін және таңдалған қызметті көрсету нәтижесінде қандай өзгерістер болуы мүмкін екенін нақты білуі тиіс екенін білдіреді. Медициналық қызметтер нарығында мұндай білім іс жүзінде қол жетімді емес екені анық. Идеалды нарықта тұтынушы өз бетінше шешім қабылдайды, бұл медициналық қызметтер нарығында мүмкін емес. Медициналық қызметтер үшін пациент дәрігерге жүгінеді, ол пациенттен айырмашылығы: дәрігер - медицина саласындағы маман. Бұл пациент сатып алатын медициналық қызметтердің санын және жиынтығын анықтайтын тұлға [3].

Медициналық көрсетілетін қызметтер нарығының әлеуметтік маңызы бар нарық ретіндегі ерекшелігіне байланысты медициналық көрсетілетін қызметтердің бағасын қазіргі сұраныс пен ұсыныс негізінде белгілеу мүмкін емес. Ол негізінен ұсыныс негізінде қалыптасатындықтан, дәрігер тікелей медициналық қызмет көрсететін субъект болып табылады және оның жұмысын

жоғары бағалауға мүдделі. Кейбір жағдайларда медициналық қызметтің сапасы мен бағасын белгілеу кезінде оны объективті деп тануға болмайды.

Медициналық қызметтің сапасын және оны өндіруге жұмсалатын шығындарды бағалау кезінде тікелей өндіруші ретінде дәрігердің субъективті көзқарасы басым болатындығын мойындау керек. Науқас ауырған жағдайда медициналық қызмет алудың қатаң қажеттілігіне байланысты көрсетілетін медициналық қызметтің сапасын, көлемін және бағасын да объективті бағалай алмайды. Мұндай жағдайда "үшінші тараптың", яғни көрсетілген медициналық қызметті қаржыландыру кезінде делдалдық қызметтер көрсететін ұйымның, сондай-ақ медициналық қызмет көрсету сапасын бақылайтын ұйымдардың қатысуы қажет. Р.А. Галкин, С.И. Двойников және басқалар берген анықтамада, біздің ойымызша, медициналық қызметтер нарығы, оның ішінде тікелей медициналық қызметтерді сату және денсаулық сақтау қызметтері нарығының инфрақұрылымдық элементтері негізсіз кеңінен анықталады.

Біздің ойымызша, медициналық қызметтер нарығы дегеніміз – тұтынушы медициналық қызметті делдал арқылы алған жағдайда, жеткізушілер (медициналық мекемелер, диагностикалық орталықтар, ауруханалар және т.б.) мен медициналық қызметтерді тұтынушылар (пациенттер) арасындағы медициналық қызметтерді сатып алу-сату кезінде туындайтын қатынастар - міндетті медициналық сақтандыру қоры, ерікті медициналық сақтандыру қорлары, сақтандыру компаниялары және т.б., сондай-ақ медициналық қызмет көрсету сапасын бақылауды жүзеге асыратын ұйымдар (медициналық қызмет көрсететін мекемелерді лицензиялау және сертификаттау жөніндегі қызметті жүзеге асыратын мемлекеттік билік органдары) және медициналық қызметтер нарығының мониторингімен айналысатын қоғамдық ұйымдардың жиынтығы.

Әртүрлі субъектілердің болуы медициналық қызметтер нарығын - әртүрлі емдеу мекемелері (медициналық-профилактикалық мекемелер, диагностикалық орталықтар, стационарлар және т.б.), пациенттер, сақтандыру ұйымдары, бақылаушы органдар, сондай-ақ медициналық қызметтердің сұранысын, ұсынысы мен сапасын талдаумен айналысатын, медициналық қызметтер нарығын мониторингілеуді жүзеге асыратын өзара байланысты және өзара іс-қимыл жасайтын элементтердің жиынтығы ретінде сипаттауға болатын жүйе ретінде анықтауға болады. Біздің ойымызша, медициналық қызметтер нарығын элеуметтік - экономикалық жүйе ретінде қарастырған жөн.

Медициналық қызметтер нарығы оған кіретін элементтердің сипаты мен мазмұны бойынша күрделі элеуметтік-экономикалық жүйе болып табылады. Біріншіден, олар әр түрлі функцияларды орындауға жауап беретін оған кіретін элементтердің әртүрлілігімен және көптігімен ерекшеленеді [4]. Осылайша, халыққа тікелей медициналық қызмет көрсететін мекемелер және пациенттер өзара тікелей байланысты жүйенің негізгі элементтері болып табылады. Медициналық қызмет көрсететін мекемелерді лицензиялау және сертификаттау жөніндегі қызметті жүзеге асыратын мемлекеттік органдар; медициналық қызметтер нарығына мониторинг қызметін жүзеге асыратын және ұсынылатын медициналық қызметтердің сапасын бақылауға қатысатын әртүрлі қоғамдық ұйымдар мен тұтынушылар мен өндірушілерге делдалдық қызметтер көрсететін

ұйымдар медициналық қызметтер нарығында жанама элементтер болып табылады.

Медициналық қызметтер нарығы әлеуметтік-экономикалық жүйе бола отырып, жалпы жүйелік және ерекше белгілерге ие:

1. Тұтастық - жүйенің барлық элементтері біртұтас байланыстылығын білдіреді, олар жалпы мақсатпен (халықтың денсаулығын сақтау және нығайту), орналасуымен (аумақтық белгісі) біріктіріледі, яғни жүйе белгілі бір аймақпен шектеледі, басқару (ұйымдастырушылық белгі) бола алады.

2. Бөліктердің өзара тәуелділігі - жүйенің элементтері бір-бірімен байланысты, сондықтан кейбір элементтердің қызметі басқалардың жұмысына тікелей әсер етеді. Осылайша, элементтердің біреуін, мысалы, пациенттерді немесе медициналық мекемелерді жүйеден алып тастауы жүйенің жұмыс істеуіне ғана емес, сонымен бірге оның өміршендігіне де күмән тудырады.

3. Жүйенің әмбебаптығы - оның құрамдас элементтері өз функцияларында ерекшеленетіндігінде көрінеді: пациенттер негізінен тұтынушылық функцияны орындайды; емдеу мекемелері медициналық қызметтерді өндірушінің функцияларын, халықтың денсаулығын сақтау, әлеуметтік қауіпті аурулардың алдын алу функцияларын орындайды.

Пациенттер негізінен тұтынушылық функцияны орындайды. Емдеу мекемелері медициналық қызметтерді өндірушінің функцияларын, халықтың денсаулығын сақтау, әлеуметтік қауіпті аурулардың алдын алу функцияларын орындайды. Сақтандыру ұйымдары медициналық қызмет көрсетуді қаржыландыру кезінде делдалдық функцияларды орындайды. Мемлекеттік органдар медициналық қызметтер нарығында бақылау функцияларын орындайды. Қоғамдық ұйымдар медициналық қызметтер нарығын мониторингтеу және қоғамдық бақылау функцияларын, сондай-ақ медициналық қызметтер нарығында жұмыс істейтін ұйымдар туралы хабардар ету функциясын орындайды.

4. Бейімделу, яғни қоршаған ортадағы жағдайлардың өзгеруіне бейімделу мүмкіндігі. Соңғы жылдары мәдени мемлекетаралық байланыстардың тереңдеуі мен кеңеюі, туристік қызметтер саласының кеңеюі және әлемдік кеңістікке интеграциялануына байланысты, бұл мемлекеттер аумағына осы аймаққа тән емес түрлі аурулардың енуіне әкелді. Медициналық технологиялар нарығының белсенді дамуы, бұл емдеудің жаңа, неғұрлым технологиялық әдістерін енгізуге әкеледі, медициналық қызметтер нарығы жеке элементтердің құрылымын, функцияларын өзгерту, сондай-ақ резервтік бөліктер мен ресурстарды, бірін-бірі алмастыратын элементтерді тарту арқылы жаңа сын-қатерлерге бейімделуге мәжбүр болады.

5. Стохастизм, яғни жұмыс істеудің ықтималды сипаты, сыртқы ортадағы жағдайдың белгісіздігіне және жүйенің өзінде болатын процестердің кездейсоқ сипатына байланысты жүйенің әрекетінде кездейсоқтық элементтерінің болуы [5]. Медициналық қызметтер нарығында кездейсоқтық факторы өте жиі кездеседі, өйткені оған әсер етеді: эпидемиялар, апаттар, табиғи апаттар, қақтығыстар және т.б.

6. Динамизм - жұмыс параметрлерінің уақытқа тәуелділігі. Медициналық қызметтер нарығында да, оған тікелей әсер ететін сыртқы ортада да өзгерістер үнемі болып отыратындықтан, бұл нарық, кез-келген жүйе сияқты, жүйенің функцияларын уақытында реттеуге мүмкіндік беретін жүйеге өзгерістер енгізу арқылы осы сынақтарға жауап береді.

7. Даму қабілеті - жүйенің құрылымын жақсартуға, функцияларын дұрыс өзгертуге, тұтастай жүйені жетілдіруге мүмкіндік беретін даму әлеуетінің болуы [6]. Бұл қасиет медициналық қызметтер нарығына толық көлемде қолданылады, өйткені соңғы жылдары белсенді дамып келе жатқан, медициналық қызметтер көрсететін мекемелер үшін жоғары технологиялық жабдықтар өндіретін сала диагностика мен емдеудің жаңа тәсілдерін енгізу медициналық қызметтер нарығын басқару жүйесі мен жекелеген элементтер функцияларының құрамын өзгерту арқылы сын-қатерлерге ден қоюға мәжбүр етеді.

Жалпы жүйелік нарықтан басқа, медициналық қызметтер нарығында бірқатар ерекше белгілер бар. Оларға мыналарды жатқызуға болады:

Біріншіден, медициналық қызметтер нарығында медициналық қызмет көрсету кезінде жеке фактордың маңызы жоғары, бұл өндірушінің медициналық қызметті тұтынушымен өзара іс-қимылы кезінде медициналық қызметтердің оң әсерінен көрінеді. Бұдан басқа, медициналық қызмет көрсетудің соңғы нәтижесі пациенттің жай-күйінің өзгеруі болып табылады.

Екіншіден, медициналық қызметтерді өндіру кезеңі көбінесе оны тұтынудан асып түседі. Бұл зертханалық-диагностикалық зерттеулер жүргізу және диагноз қою қажеттілігімен байланысты аурулардың жекелеген түрлеріне дайындық кезеңін жүргізу қажеттілігіне байланысты. Алайда, өндіріс процесі мен медициналық қызметті тұтыну процесі уақытқа сәйкес келеді.

Үшіншіден, медициналық қызмет көрсету сәті мен медициналық қызмет көрсетудің соңғы нәтижесі болып табылатын пациенттің жай-күйінің өзгеруі арасында көбінесе айтарлықтай уақыт өтеді.

Төртіншіден, медициналық қызметтер нарығының түпкілікті нәтижелерінің нақты құнын анықтау мүмкін емес.

Осылайша, медициналық қызметтер нарығы бірқатар жалпы жүйелік және ерекше белгілері бар күрделі әлеуметтік-экономикалық жүйе болып табылады деп айтуға болады, оның қызметі негізінен халықтың денсаулығын сақтау және нығайту, сондай - ақ мемлекеттің тиімді әлеуметтік-экономикалық дамуы мен ұлттық қауіпсіздігі үшін өлім-жітім деңгейін төмендету мақсатында медициналық қызметтерді өндірушілердің (медициналық қызметтер көрсететін ұйымдардың) және тұтынушылардың (пациенттердің) қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған.

Әдебиеттер тізімі:

1. Райзберг Б.А. Курс управления экономикой /Б.А. Райзберг. СПб.: Питер, 2013.
2. Маркетинг, лизинг, логистика в здравоохранении /Р.А. Галкин, С.И. Двойников, В.В. Павлов и др. Самара – СПб.: Перспектива, 2010. 176 с.
3. Малахова Н.Г. Маркетинг медицинских услуг: метод. пособие /Н.Г.

Малахова. М.: МЦФЭР, 2008. 90 с.

4. Герасимова В.В. Системный подход как общеметодологический принцип исследования социально-экономических систем /В.В. Герасимова //Актуальные проблемы социально- экономического развития России: сб. науч. статей. Саратов: Научная книга, 2007. С.22-28.

5. Природа и особенности рынка добровольного медицинского страхования в странах Европейского союза /В.З. Кучеренко, Л.А. Берестов, С.А. Мартынчик и др. //Экономика здравоохранения. 2016. № 6. С. 5-14.

6. Столяров С.А. Рынок медицинских услуг: некоторые его характеристики, проблемы и аспекты управления /С.А. Столяров; 3-е изд., испр. и дополн. Барнаул: Аз Бука, 2015. 269 с.